

Analysis Compliance of Iranian-Islamic City Model Criteria in Strategic Urban Development Plan, Case Study: Strategic Development Plan of Sahand City

MohammadReza Farzad Behtash^{(1)*}, Marzieh Amini⁽²⁾

1. Assistant Professor of Urban Planning Department, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. PhD student of Urbanism, Urban Planning, North Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

ARTICLE INFO

Abstract

Submit: 15/02/2023
Accepted: 08/07/2023
PP. 38-51

Keywords:

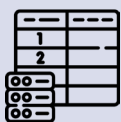
City, Iranian-Islamic, Strategic Development Plan, Sahand City.

Number of References: 25

Number of Figures: 3

Number of Tables: 4

Introduction: Cities are among the most obvious manifestations of human culture, which express many of the mental components affected from it by showing objective and perceptible spaces. In addition to this type of communication, urban spaces are culture-creating environments that can be effective in the formation of the infrastructural and mental system of society. Islamic cities are not exempt from this rule. There is a special relationship between Islam and urban life, and the promotion of Islam has been manifested with the development of urban life. Considering the different views that exist in Islamic-Iranian city planning, patterns can be identified in the creation of new cities. The new city of Sahand was formed as the study area of the current research for the excess population of Tabriz city. Due to the vertical or horizontal rule over Tabriz and the resulting problems, the new city of Sahand is located at a distance of 20 kilometers southwest of Tabriz. In the 90s and '00s, the criteria of an Iranian-Islamic city were mostly seen in Tabriz. In the '10s, due to the influence of the modern urban planning model in the West, the population has exceeded towards the city of Sahand. The main problem of the research is to examine the criteria of the Iranian-Islamic city in the strategic development plan of the city of Sahand. The main issue is to examine the criteria that have caused the failure of the Islamic Iranian city model in this city.

The Purpose of the Research: This research is an applied research and descriptive-analytical research in terms of method. The analyzed data was obtained from the survey and the statistical sample consisted of 80 experts in the field of urban planning in Sahand, and the distribution of the sample was in the form of a random cluster. The data were collected based on library method and the data collection tool is a questionnaire. TOPSIS model has been used to analyze the criteria of Iranian-Islamic city model.

Methodology: The analysis of the criteria of the Iranian-Islamic city model in the strategic development plan of the city of Sahand, using the TOPSIS technique, shows that among the evaluated criteria, the construction of houses and residential use based on the Islamic city model has taken the first place with a score of (0.967) and in second place is the influence of climatic conditions on buildings and structures in the form of diverse uses with a score of (0.914). The mosque, as the central spatial core of every Islamic city, has been able to occupy the third place with a score equal to (0.487). Therefore, the criteria of the Iranian-Islamic city model in new cities are mentioned with these three criteria. Other criteria have been assigned a lower rank.

Findings and Discussion: The city of Sahand has been considered as one of the best new cities in Iran due to its good patterns of urban planning and proper location, this has been done without considering the environmental qualities and urban design in terms of the standards of an Islamic-Iranian city through the construction and development of Sahand. Based on experts' scores from the extracted criteria and their analysis from TOPSIS model, the prioritized criteria have not been applied through the design of Sahand new city. In other

words, its central planning approaches, blindly imitating western planning and avoiding the social-cultural and qualitative aspects of design have caused the city of Sahand to lack the least respect for the principles and components of an Islamic-Iranian city.

Conclusion: The main focus of the research is the examination of the Iranian-Islamic city criteria through strategic development plan of Sahand city. The main issue is to examine the criteria that have caused the failure of the Islamic Iranian city model in this city. The extracted criteria were analyzed in all the mentioned dimensions in TOPSIS model. The results of the findings show that the construction of houses and residential use based on the model of the Islamic city has been assigned the first rank. The influence of climatic conditions on constructions in the form of various uses has been ranked second and the mosque as the central spatial core of any Islamic city is ranked third.

Funding: There is no funding support.

Authors' Contribution: Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest: Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments: We are grateful to all the persons for scientific consulting in this paper.

Use your device to scan
and read the article online

Highlight

Blindly emulating the western planning, the predominance of material factors over the spiritual dimension, and avoiding the social-cultural and qualitative aspects of the design have caused the strategic development plan of Sahand city to lack the minimum respect for the principles of the Islamic-Iranian city. By observing the local and national model and also withdrawing from the emulation of the western model, the principles of the Islamic-Iranian city will be realized within the strategic development plan of Sahand.

This paper is an open
access and licenced under
the [Creative Commons
CC BY-NC 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/) licence.

©2024, UST. All rights reserved.

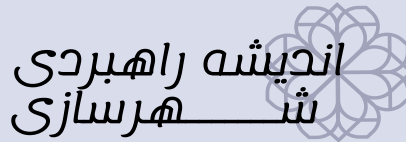
Cite this article: Farzad Behtash, M., & Amini, M. (2024). Analysis Compliance of Iranian-Islamic City Model Criteria in Strategic Urban Development Plan, Case Study: Strategic Development Plan of Sahand City. *Urban Strategic Thought*, 2(1(3)), 38-51.

 <https://doi.org/10.30479/ust.2023.18426.1114>

 https://ut.journals.ikiu.ac.ir/article_3038.html

*. Corresponding Author (Email: farzad.behtash@gmail.com)

ناشر: دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)

مقاله علمی- پژوهشی

تحلیل تبعیت از معیارهای الگوی شهر ایرانی-اسلامی در طرح توسعه راهبردی شهری؛ مورد مطالعه: طرح توسعه راهبردی شهر سهند

محمد رضا فرزاد بهتاش^{(۱)*}، مرضیه امینی^(۲)

۱- استادیار گروه شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران.
۲- دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، تهران، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
<p>مقدمه: شهرها از جمله بارزترین جلوه‌های فرهنگ بشری هستند که با نمایش فضاهای عینی و قابل ادراک، بسیاری از مؤلفه‌های ذهنی متأثر از آن را بیان می‌کنند. نوع ارتباط فضاهای شهری، محیطی فرهنگ‌ساز هستند که می‌توانند در شکل‌گیری نظام زیرساختی و ذهنی جامعه اثربخش باشند. شهرهای اسلامی از این قاعده مستثنی نیستند. بین اسلام و زندگی شهری، رابطه خاصی وجود دارد و ترویج اسلام با توسعه زندگی شهری متجلی شده است. طبق تفاوت در دیدگاه‌ها که در برنامه‌ریزی شهر ایرانی-اسلامی وجود دارد، شناسایی الگوها می‌تواند در ایجاد شهرهای جدید صورت گیرد.</p> <p>هدف پژوهش: تحلیل تبعیت از معیارهای الگوی شهر ایرانی اسلامی در طرح توسعه راهبردی شهر سهند است.</p> <p>روش‌شناسی: این تحقیق به لحاظ ماهیت کاربردی و به لحاظ روش توصیفی-تحلیلی است. داده‌های مورد تحلیل از پیمایش حاصل شده و نمونه آماری متشکل از ۸۰ نفر از کارشناسان حوزه برنامه‌ریزی شهری سهند بوده است. توزیع نمونه به صورت خوشه‌ای تصادفی، روش جمع‌آوری داده‌ها کتابخانه‌ای و ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه است.</p> <p>یافته‌ها و بحث: نوآوری پژوهش در تحلیل تمام ابعاد محیطی، کالبدی، اجتماعی، اقتصادی، مدیریتی و ... شهر ایرانی-اسلامی در طرح توسعه راهبردی شهری است. برای تحلیل معیارها از مدل TOPSIS استفاده شده است. تحلیل یافته‌ها نشان می‌دهد که از معیارهای ارزیابی‌شده، ساخت خانه‌ها و کاربری مسکونی بر اساس الگوی شهر اسلامی با کسب امتیاز (۰/۹۶۷) جایگاه اول را به خود اختصاص داده است.</p> <p>نتیجه‌گیری: معیارهای استخراج شده در تمام ابعاد مذکور در مدل تاپسیس تحلیل شد. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که ساخت خانه‌ها و کاربری مسکونی بر اساس الگوی شهر اسلامی رتبه اول را به خود اختصاص داده است. تأثیر شرایط اقلیمی بر ساخت‌وسازها در قالب کاربری‌های متنوع رتبه دوم را کسب کرده و مسجد به عنوان هسته‌ی مرکزی فضایی هر شهر اسلامی در رتبه سوم قرار دارد. سایر معیارها رتبه‌بندی و اولویت کمتری را به خود اختصاص داده‌اند.</p> <p>نکات برجسته: تقلید کورکورانه از برنامه‌ریزی غربی، غلبه عوامل مادی بر معنوی و دوری جستن از ابعاد اجتماعی-فرهنگی و کیفی طراحی سبب گردیده، طرح توسعه راهبردی شهر سهند فاقد کمترین میزان رعایت اصول شهر اسلامی-ایرانی باشد. با رعایت الگوی بومی و ملی و نیز کناره‌گیری از تقلید الگوی غربی، اصول شهر اسلامی-ایرانی در طرح توسعه راهبردی سهند، تحقق خواهد یافت.</p>	<p>دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲۶ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۱۷ صص: ۵۱-۳۸</p> <p>واژگان کلیدی: شهر، ایرانی-اسلامی، طرح توسعه راهبردی، شهر سهند.</p> <p>تعداد منابع: ۲۵ تعداد اشکال: ۳ تعداد جداول: ۴</p>

ارجاع به این مقاله: فرزاد بهتاش، محمد رضا و امینی، مرضیه. (۱۴۰۲). تحلیل تبعیت از معیارهای الگوی شهر ایرانی-اسلامی در طرح توسعه راهبردی شهری؛ مورد مطالعه: شهر سهند. اندیشه راهبردی شهرسازی، ۲(۳)، ۵۱-۳۸.

این مقاله به صورت دسترسی باز و با مجوز Creative Commons CC BY-NC 4.0 قابل استفاده است.

©2024, UST. All rights reserved.

doi <https://doi.org/10.30479/ust.2023.18426.1114>

* نویسنده مسئول (رایانامه): farzad.behtash@gmail.com

۱- مقدمه و بیان مسئله

توسعه‌ی شهری از پدیده‌های ویژه دوران معاصر است. رشد سریع شهرنشینی در کشورها مشکلات اجتماعی، اقتصادی، فیزیکی را پدید آورده است. از جمله این مشکلات می‌توان به دسترسی ناکافی به مسکن و خدمات اصلی شهری، بیگانگی شهروندان از هم، مسکن غیررسمی، از دست رفتن زمین‌های کشاورزی، توسعه نامنظم و بدون برنامه شهر، بی‌توجهی به اعتقادات و فرهنگ شهری، دور شدن از هویت‌های گذشته‌ی شهری و نظایر این‌ها اشاره کرد. پیامدهای توسعه شهری و پیچیدگی معضلات فرهنگ شهری موجودیت در شهرهای امروزی را اجتناب‌ناپذیر کرده است (مدنی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۷). با افزایش جمعیت و توسعه‌ی شهری انسان‌ها به توزیع از فرهنگ دور شده‌اند و تراکم بیش از حد جمعیت و دخالت فرهنگ شهری غربی و ایجاد محیط‌های انسان‌ساخت، نیازهای جسمی و روحی را بیشتر بروز داده است. با نگاهی به آسیب‌های اجتماعی و اخلاقی، فرهنگی در شهرهای امروزی درمی‌یابیم که نابسامانی‌های به وجود آمده که رعایت شهرسازی اسلامی تعریف‌نشده و اصول غیرمنطقی را به شهرها دیکته نموده است، این ناروایی در شهرسازی محصول غفلت تاریخی جوامع اسلامی از گذشته‌های پربار هست (حاتمی نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۳). نابسامانی و آشفتگی چنان بر شهرهای ما سایه افکنده که رهاشدن از آن تلاش و زمان طولانی بسیار می‌خواهد. این گوناگونی و ناهماهنگی در سبک و شکل به اغتشاش انجامیده و شهرهایی بی‌هویت را به شهروندان ما هدیه کرده است. معماری، شهرسازی و برنامه‌ریزی ما دیگر تداعی‌کننده ویژگی‌های خاصی نیستند. در واقع سازمان فضایی و محیط کالبدی شهر را، احجامی مکعب، تک عملکردی، بدون دید و منظر و بدون سایه‌روشن‌های مناسب، بدون نشانه و از این دست تشکیل داده است. بافت‌های شهری در حال حاضر از احجام پراکنده تشکیل شده است. تهی از ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی می‌باشند و بحران برنامه‌ریزی شهری را نمایان‌تر می‌سازند (حسینی و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۰).

اسلام فراتر از یک آیین رسمی است، اسلام یک شیوه‌ی کامل برای زندگی در همه اعصار هست، به طوری که روش‌های حصول عالی‌ترین درجات کمال را در همه شئون و جوانب زندگی اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و غیره ارائه نموده است. اهداف زیست انسان، جهان هستی، موجودات نه از سر بیهودگی

و سرگرمی بلکه برای دستیابی به هدفی والا صورت پذیرفته است. آدمی و زندگی او نیز به‌عنوان جزء و بخشی از این جهان بیهوده و بی‌هدف نیست و خداوند در قرآن کریم بارها و بارها به هدف از آفرینش انسان به‌عنوان برگزیده‌ترین آفریده‌های خود اشاره نموده است و در تمامی بخش‌های مرتبط و تأثیرگذار در حوزه مسائل شهری مدنظر قرار گیرد (سنایی و احمدوند، ۱۳۸۷: ۳).

تفکرات مدرن وارداتی در پهنه سرزمین‌های اسلامی مخرب و مخاطره‌آمیز بوده، می‌تواند آثار و نتایج سوء و زیان باری داشته باشد. امروزه شهرهای جهان رفته‌رفته شکل کالبدی واحدی به خود گرفتند و مفهوم فرهنگ و تمدن خاص از شهر تقریباً رخت بریست و مدرنیسم به سرعت از کشورهای صنعتی جهان به کشورهای جهان سوم منتقل شد و چهره و کالبد شهرهای اسلامی را دگرگون کرد و الگوهای سنتی در شهرهای جهان اسلام به بوته فراموشی سپرده شد و این حرکت ما را با مسئله‌ای به نام از خود بیگانگی روبه‌رو کرد (توسلی و بلخاری قهی، ۱۳۹۲: ۱۸). در دوران معاصر، با رواج یافتن اقدامات شهرسازی جدید، شهرهای تازه تأسیس با بی‌توجهی به پیشینه و ماهیت شهرهای اسلامی، غلبه عوامل مادی بر معنوی و تسلط ماشین بر انسان مفهومی کاملاً غریب و بی‌معنا پیدا کرده‌اند.

گسیختگی ناآگاهانه از فرهنگ غنی طراحی شهری و شهرسازی ایرانی بیشتر تحت تأثیر تبلیغات گسترده رسانه‌های تخصصی غرب و به دنبال آن مدرنیسم است. با ورود تفکر غربی به ایران در قرن نوزدهم و اشاعه‌ی آن در شهرسازی، روند مدرن شدن به‌صورت تقلید از شهرسازی مدرن غرب در این کشور به جریان افتاد و ساختارهای فضایی بسیاری از شهرهای کهن اسلامی که در این سرزمین استقرار یافته بودند، را دچار دگرگونی کرد. تأکید بر جدایی از گذشته در شهرهای ایران منجر به تخریب و نابودی بافت سنتی این شهرها در مقیاس وسیع شد. شهرسازی مدرن که با ارائه‌ی الگوی شهرهای مدرن در پی ایجاد فضایی با سیمای ثابت بود تا برای همه‌ی مردم جهان قابل درک باشد، نه تنها سبب همانندسازی بسیاری از شهرهای جهان گشت که در عمل منجر به مسئله‌ی بحران در هویت‌های منطقه‌ای و بومی در بسیاری از جوامع و از جمله در کشور ما شد (ابراهیمی و اسلامی، ۱۳۸۸: ۶).

بدین ترتیب آنچه امروزه به‌عنوان دست‌مایه‌ی این جریان در شهرها و فضاهای شهری ما دیده می‌شود، چیزی جز

در فضای شهر ایرانی و معرفی شهر خلاق ایرانی اسلامی در دنیا است.

مشکینی و مقدم (۱۳۹۳)، مقاله‌ای با عنوان «بررسی مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر اسلامی با تأکید بر نقش و اهمیت فرهنگ‌سازی در تحقق الگوی شهرسازی اسلامی-ایرانی» تهیه کردند. در این مقاله به معرفی اساسی‌ترین آن‌ها شامل؛ مسجدمحوری، درون‌گرایی، محله‌محوری و طبیعت‌گرایی پرداخته شده است. نتایج کار بیانگر آن است علی‌رغم وجود اصول و ارزش‌های تأثیرگذار که می‌تواند در ساخت محیط، خود را نمایان سازد، پیاده نمودن این اصول و ارزش‌ها نیازمند یک کار فرهنگی درازمدت می‌باشد تا استحاله حاکم بر شهرها و شهرسازی را منطبق با این اصول رهنمایی کند. بر این اساس می‌توان گفت که وجود چشم‌اندازهای مشخص و روشن بر پایه اصول و ارزش‌ها، ایجاد ظرفیت نهادی، سطح اختیارات و تصمیم‌گیری، یکپارچگی نهادها و یکپارچگی سیاستی عواملی هستند که در فرهنگ‌سازی اصول و ارزش‌های شهرسازی ایرانی اسلامی می‌توانند تأثیرگذار باشند.

الصیاد^۱ در سال ۱۹۹۱ به بررسی و تحلیل اصول شهرسازی اسلامی به‌خصوص محلات این شهرها پرداخته است همچنین تحلیلی از کارکردهای فضایی شهر اسلامی و مصداق‌های فرهنگی اجتماعی آن را نیز ارائه داده است (Al-Sayyad, 1991).

اسلام در سال ۲۰۰۴ به بررسی و تحلیل شهر اسلامی و مقایسه آن با شهر اروپایی از نظر طراحی شهری و قانون اسلامی پرداخته است و در این مقاله به این نتیجه رسیده است که قانون اسلامی یا شریعت نقش مهمی در شکل‌گیری شهرهای اسلامی داشته است (Islam, 2004).

قرخلو و عابدینی (۱۳۸۷)، چالش‌ها و مشکلات شهرهای جدید و میزان موفقیت آن‌ها در ایران، مورد مطالعه: شهر جدید سهند پرداخته‌اند. نتایج حاصل از یافته‌ها نشان می‌دهد که شهر جدید سهند با توجه به جمعیت حاضر و جمعیت پیش‌بینی شده برای آن در اجرای عملکردهایش ناموفق بوده است. این شهر جدید در عمل نتوانسته از مشکلات مادر شهر تبریز بکاهد و جمعیت کمی تاکنون در این شهر ساکن شده‌اند؛ به‌طوری که روز به روز بر مشکلات جمعیتی، اقتصادی، اجتماعی و کالبدی شهر تبریز افزوده می‌شود و از میزان مهاجرت‌های صورت

فراموشی قرن‌ها تلاش و تجربه‌ی پیشینیان این مرزوبوم در عرصه‌ی معماری و شهرسازی و پیروی ناآگاهانه و سطحی از معماری و شهرسازی مدرن غرب نبوده و بسیاری از شاخصه‌ها و ویژگی‌های معماری و شهرسازی ایرانی در ساخت‌وسازهای امروز رنگ‌باخته و یا ازمیان‌رفته است و هویت اسلامی در شهرها صرفاً به ساختن چند مسجد در نقاط مختلف و یا کپی‌برداری‌های ناشیانه از گنبد و طاق در معماری فرم و فضاهای شهری محدود شده است (عمران‌زاده و همکاران، ۱۳۹۳).

شهر سهند برای سرریز شدن جمعیت کلانشهر تبریز شکل گرفت. به دلیل حاکم شدن عمودی یا افقی بر شهر تبریز و مشکلات به وجود آمده ناشی از آن، بر اساس طرح توسعه راهبردی، شهر سهند در فاصله ۲۰ کیلومتری جنوب غربی شهر تبریز واقع شده است. در دهه ۷۰ و ۸۰ قبل از این که جمعیت در شهر تبریز افزایش یابد و این شهر گسترش یابد، معیارهای یک شهر ایرانی-اسلامی در بعد کالبدی، اجتماعی-فرهنگی، اقتصادی و محیطی بیشتر در تبریز مشاهده می‌شد. در دهه ۹۰ به دلیل تأثیرپذیری از الگوی معماری-شهرسازی مدرن در غرب، جمعیت به سمت شهر سهند سرریز شده است (فاطمی، ۱۳۸۹: ۱۸). مسئله اصلی پژوهش بررسی معیارهای شهر ایرانی-اسلامی در طرح توسعه راهبردی سهند است. مسئله اصلی بررسی معیارهایی است که موجب عدم تحقق الگوی شهر ایرانی اسلامی در طرح توسعه راهبردی سهند شده است.

۲- پیشینه پژوهش

در این بخش مطالعات متعدد در ارتباط با شهرهای ایرانی-اسلامی بررسی شده است که شامل موارد زیر می‌باشد:

مختاری ملک‌آبادی و همکاران (۱۳۹۴)، در تحقیق خود با عنوان «تبیین معیارهای بومی‌سازی شاخص‌های مکانی فضای شهر خلاق با رویکرد ایرانی-اسلامی» به بررسی نقش تعدادی از شاخص‌های مکانی فضایی در خلاقیت شهر ایرانی-اسلامی می‌پردازد. با تحلیل صورت گرفته مشخص شد جهان‌بینی اسلامی و فرهنگی ایرانی با سود بردن از منابع غنی اسلامی مثل قرآن کریم و احادیث و با بهره‌مندی از بسترها و استعدادهای غنی فرهنگ شهر و شهرنشینی ایرانی جواب‌گوی ظهور خلاقیت

زندگی شهری، سبب شده مطالعات مربوط به شهر اسلامی در اوایل قرن بیستم به یک موضوع جدی تبدیل شود (شهرپور و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۷). در این راستا، هر یک از محققین برای نشان دادن این تمایز به دنبال شناخت ابعادی بوده‌اند تا با آن‌ها شهر اسلامی را به‌عنوان پدیده‌ای منحصر به فرد و دارای هویت معرفی نمایند؛ گاه با مسائل کالبدی، گاه با مسائل انسانی و اجتماعی و گاه با شناخت ماهیت و چیستی شهر اسلامی. نکته‌ی قابل توجه در ارائه‌ی خصوصیات این شهرها این است که علیرغم روش‌شناسی‌های متفاوت هر یک از این محققین، غالباً تحقیقات بر پایه‌ی مطالعاتی است که از شهرهای شمال آفریقا و مصر و سوریه صورت گرفته است (موحد و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۸).

ویلیام مارسز^۲ در اوایل قرن بیستم مفاهیمی را درباره‌ی شکل و ساختار شهر اسلامی با مطالعه بر روی شهرهای شمال آفریقا و ارائه و مدلی بنیادین برای کل شهرهای اسلامی معرفی می‌نماید. از نظر او عناصر اصلی شهر ایده‌آل اسلامی شامل مسجد جامع، بازار مجاور مسجد و حمام بوده که شرایط را برای عبادت مسلمان مهیا می‌سازند. سپس برادر وی، جورج مارسز نیز شهر اسلامی را شامل مسجد به‌عنوان مرکزیت دینی سیاسی در مرکز شهر و بازار که نام مرموز قیصریه را به خود گرفته است و حمام در درجه‌ی بعدی اهمیت و در اطراف آن می‌داند و ویژگی‌هایی از جمله تقسیم‌بندی مناطق مسکونی طبق قومیت یا حرفه و سلسله‌مراتب سازمان‌دهی شغل‌ها در اطراف مسجد جامع را بر توصیفات برادر خویش می‌افزاید. به این صورت که شغل‌ها برحسب میزان پاکیزگی و مقبولیت در اطراف و یا نزدیکی مسجد استقرار یافته‌اند؛ به‌عنوان مثال عطرها، شمع فروشان و کتاب‌فروشان نزدیک‌ترین مشاغل به مسجد هستند (Hourani, 1981: 21).

له تورنه^۳ پژوهشگر دیگری است که بر اساس نتایج حاصل از مطالعاتش درباره‌ی شهر فاس و تعمیم آن به تمام شهرهای اسلامی، عناصر جدیدی را به تعاریف قبلی اضافه می‌کند. از نظر او شهر، تعدادی دروازه‌ی اصلی برای آمد و شد خارج شهر دارد که در طول این مسیرها دروازه‌های کوچک‌تری نیز برای هر محله وجود دارند که در طول شب بسته می‌مانند (فلاح، ۱۳۹۰: ۳۷).

گوستاو فن گرونه بام^۴ نیز شکل فیزیکی شهرهای اسلامی را شامل دو کانون اصلی یعنی مسجد جامع و بازارها می‌داند.

گرفته به این شهر نیز کاسته نشده است. محمدپور (۱۳۹۵)، به بررسی و تحلیل شهرهای جدید و توسعه پایدار شهر پرداخته است. وی به این نتیجه رسیده است که کلانشهرها و شهرهای امروزی به علت مهاجرت‌های شدید و مشکلات پیش رو از جمله کمبود امکانات و خدمات‌رسانی، به جمعیت آن‌ها افزوده می‌گردد و ناچار به ایجاد شهرهای جدیدی هستند تا پذیرای این جمعیت باشند؛ اما این شهرها نیز منابع و نیازهایی را می‌طلبند که برای نسل‌های آینده نیز باید موجود باشند؛ پس استفاده از معیارهای توسعه پایدار از جمله شاخص‌های زیست محیطی، اقتصادی، اجتماعی، کالبدی و ... در شهرهای جدید امری لازم و ضروری است.

کمانرودی و همکاران (۱۴۰۰)، به تحلیل یکپارچگی فضایی در بازآفرینی بافت‌های فرسوده، مورد مطالعه تهران با استفاده از تکنیک تاپسیس پرداختند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که برنامه‌های بازآفرینی مناطق شهری تهران اجرا نشده و در حد سند باقی مانده و اقداماتی که با عنوان بازآفرینی اجرا شده فقط در حد بهسازی و بازسازی و نوسازی می‌باشند. همچنین، در این اسناد، به پیوند فضایی محدوده‌های هدف بازآفرینی، توجه نشده است.

بررسی پژوهش‌ها نشان می‌دهد که در تحلیل معیارهای شهر ایرانی-اسلامی بیشتر بر ابعاد کالبدی، محیطی و اجتماعی پرداخته شده است. اما پژوهش حاضر معیارهای شهر ایرانی-اسلامی طرح توسعه راهبردی شهر سهند را بر اساس تمام ابعاد کالبدی، محیطی، اجتماعی-فرهنگی، خدماتی، اقتصادی و ساختاری و مدیریتی تحلیل کرده است.

۳- مبانی نظری

تحقیقات در زمینه‌ی شهر اسلامی سابقه‌ای طولانی داشته و اظهارنظرهای فراوانی در این ارتباط از سوی طیف وسیعی از پژوهندگان و مورخین ارائه شده است. شهر اسلامی به شهرهایی اطلاق می‌شود که در سرزمین‌های دارای فرهنگ و اعتقادات نشأت گرفته از دین اسلام ایجاد شده یا رشد یافته‌اند. از نظر برخی محققین، تنها قرار گرفتن شهرهای مورد بررسی در حیطه‌ی فرمانروایی مسلمانان، برای اطلاق شهر اسلامی کافی نبوده و شناخت وجود تمایز بین شهر اسلامی و سایر شهرهای خارج از قلمرو اسلامی نیز مورد توجه است. لذا اهمیت دین اسلام و فرهنگ اسلامی در شکل‌گیری الگوی خاصی از

آن‌ها از طریق یک گذر بن‌بست امکان‌پذیر است. از نظر ساختار فضایی، نیز هیچ فضای عمومی باز و بزرگ شهری برای حرکت و آمدوشد در شهر دیده نمی‌شود. به‌علاوه شهر یک قلعه یا یک مجموعه‌ی دفاعی در حومه خود نیز دارد.

آنچه مورد اشاره قرار گرفت، آرای اصلی محققین غربی در مورد شهر اسلامی است. هر چند عده‌ای معتقدند هرگونه سیمای مشترک را نمی‌توان به سهولت و با استناد به اسلام توضیح داد، ولی در مقابل، بسیاری بر این استدلال تأکید می‌ورزند که روابط و مناسبات اجتماعی متأثر از باورهای دینی و ارزش‌های مذهبی نقش بسیار مهمی را در ساخت و سازمان کالبدی شهر اسلامی داشته است. به عقیده‌ی این گروه روابط و احکام اسلامی عوامل ساخت کالبدی شهرها و شکل‌گیری عناصر شهری و نحوه‌ی استقرار آن‌ها هستند.

آنچه مسلم است شهر اسلامی برای پاسخگویی به نیازهای مذهبی، اقتصادی، سکونتی و فرهنگی ساکنین سازمان می‌یابد و تردیدی نیست که در این ساماندهی، جهان‌بینی، مناسبات و احکام اسلامی نیز نقش بسیار مؤثری را ایفا می‌نماید. در نتیجه انتظار می‌رود مدل شهر اسلامی از الگوی متمایزی تبعیت می‌کند. بر این اساس، کارکردهای اصلی و ویژگی‌های اساسی شهر سنتی شرق اسلامی که همه در آن اتفاق نظر دارند به اعتقاد اکارت اهلرز^۲ بدین قرار است:

- وجود سلسله مراتبی از کارکردها با مسجد آدینه (کارکرد دینی) و بازار (کارکرد اقتصادی و قلب فعالیت‌های کسب‌وکار سنتی) به‌عنوان هسته‌ی مرکزی فضایی هر شهر اسلامی
- وجود سلسله‌مراتب بازرگانی و پیشه‌وری در درون بازار، به‌طوری که نه تنها نظم و ترتیب مشخصی از فعالیت‌های کسب‌وکار و صنف‌بندی در سراسر مجموعه بازار به چشم می‌خورد بلکه از نظر بازرگانی، دکان‌ها با کالاهای مرغوب و طراز اول در مجاورت هسته‌ی بازار و گذرگاه‌ها یا راسته‌های معتبر بوده و دادوستد کالاهای کم‌ارزش‌تر در فاصله‌ی دورتری از مرکز جایگزین شده‌اند. به‌احتمال قوی نظم، ترتیب و ارزش‌گذاری تفاوت راسته‌بازارها و سایر کالبدی‌های مجموعه‌ی اقتصادی بازار بیشتر نتیجه‌ی تأثیر نیروهای اقتصادی است (اهلرز اکارت، ۱۳۷۳).

- وجود محلات مسکونی درون شهری (کارکرد مسکونی) با جدایی‌گزینی مناسب و هماهنگ با تفاوت‌گذاری‌های اجتماعی، قومی، دینی و ... مردم شهر

مسجد جامع به‌عنوان مرکز دینی، سیاسی و معنوی در طول مسیرهای اصلی شهر یا در تقاطع آن‌ها قرار می‌گیرد و در کنار آن بنای حکومتی و کاخ حکمران شهر جا گرفته است و بازارها که در تمام سرزمین‌های اسلامی شکل و سلسله‌مراتب عملکردی یکسان دارند. علیرغم این وحدت در بخش اقتصادی شهر، بخش‌های مسکونی گرایش به جدایی‌طلبی دارند. بدین ترتیب که هر محله به یک قوم اختصاص داشته و مسجد، حمام و بازار خود را دارد (نقی‌زاده، ۱۳۹۰).

یکی دیگر از محققین به نام ایرا لاپیدوس^۵ در سال ۱۹۶۷ با مطالعه‌ی روی سه شهر حلب، قاهره و دمشق سعی کرد که این شهرها را از دیدگاه اجتماعی مورد مطالعه قرار دهد و به این نتیجه رسید که ساختار شهرهای اسلامی از گروه‌های مختلف اجتماعی همچون رهبران مذهبی (علماء)، نخبگان نظامی، رهبران محلی و تجار تشکیل شده که رابطه‌ی بین این ریزگروه‌های اجتماعی است که شهرهای اسلامی را کنترل و بر آن‌ها حکومت می‌کند. این در حالی است که آلبرت هوران برخلاف لاپیدوس اذعان می‌دارد ساختار شهر نمی‌تواند فقط به‌عنوان تجلی مستقیم ساختار اجتماعی فرض شود و عوامل فیزیکی هم باید جزء عناصر مؤثر در نظر گرفته شوند. او نیز همچون نویسنده‌گان پیشین شهر اسلامی را شامل محله یا شهر حکومتی، یک مجموعه‌ی شهری قرار گرفته در مرکز که شامل مسجدهای بزرگ، مدارس مذهبی، بازارهای مرکزی با کاروان‌سراها و قیصریه‌ها است، هسته‌های محله‌های مسکونی که واجد دو ویژگی اصلی ترکیب محلی با تفاوت‌های دینی و قومی، جدایی و استقلال نسبی هر محله یا گروه از دیگر محله‌ها است و حومه‌ها می‌داند (Elena, 2015: 541).

نزار الصیاد به‌عنوان نظریه‌پرداز دیگر، تعریف کلی الگووار در مورد شهر اسلامی ارائه می‌دهد. از نظر او شهرهای اسلامی را گره‌های مرکزی با یک مسجد جامع و یک فضای حکومتی مشخص و یا یک مسیر اصلی تشکیل می‌دهند که همچون ستون فقرات از یک دروازه تا دروازه‌ی بعدی کشیده شده و مهم‌ترین بناهای شهری در امتداد بازار خطی آن قرار داده شده است. از این بازار خطی نیز مسیرهایی منشعب شده که بازارهایی نامنظم ولی با عملکردی مشخص می‌باشند (سلطان زاده، ۱۳۷۴: ۱). مناطق مسکونی که به سکونت شهروندان اختصاص دارد دارای بناهای درون‌گرا بوده و هرکدام به یک گروه مشخص از ساکنان اختصاص داده شده‌اند و دسترسی به

شاخص‌ها	معیارها
کالبدی	● ساخت خانه‌ها و کاربری مسکونی بر اساس الگوی شهر اسلامی
اجتماعی	● برخورداری از امنیت و آرامش در شهروندان ● توجه به میدان در راستای تعاملات اجتماعی و مراسم و رویدادها
فرهنگی	● مسجد به‌عنوان هسته‌ی مرکزی فضایی هر شهر اسلامی
خدماتی	● تأکید بر مدارس و کاربردهای آموزشی در شهر اسلامی ● دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی و تجاری در محله
اقتصادی	● بازار به‌عنوان هسته‌ی مرکزی فضایی هر شهر اسلامی
ساختاری	● وجود تأسیسات و استحکامات نظامی در شهر اسلامی
مدیریتی	● مشارکت‌های مردمی در برنامه‌ها

۵- معرفی مورد پژوهش

بر اساس طرح توسعه راهبردی، شهر سهند در شمال غربی مرکز شهرستان اسکو واقع شده است. ارتفاع آن از سطح دریا ۱,۶۰۰ متر می‌باشد.

شهر سهند با مختصات طول‌های جغرافیایی بین ۳-۴۶ درجه و ۱۴۶ درجه و عرض‌های جغرافیایی ۳-۳۷ و ۵۹-۳۷ در ۲۰ کیلومتری جنوب غربی تبریز در مجاورت جاده تبریز-مراغه و بر روی ارتفاعات مجاور دست خسرو شهر و دره اسکو واقع است و اختلاف ارتفاع آن با نقاط مجاور در دره اسکو بیش از یکصد متر می‌باشد.

بر اساس اهداف طرح توسعه راهبردی شهر سهند، هدف اصلی از احداث این شهر، اسکان دادن سرریز جمعیت تبریز بوده که با استقبال گسترده مردم این کلانشهر رو به رو شد. نوین شهر سهند در تاریخ ۵ تیر ۱۳۸۷ خورشیدی، با افتتاح ساختمان شهرداری و انتخاب شهردار، به عنوان پنجاه و هشتمین شهرستان آذربایجان شرقی و سومین شهرستان شهرستان اسکو محسوب می‌شود که وجود دانشگاه صنعتی سهند در این شهر بر اهمیت این شهر افزوده است.

در شکل ۲ موقعیت جغرافیایی سهند در آذربایجان غربی قابل مشاهده است.

۶- یافته‌های پژوهش

با توجه به تحلیل تبعیت از معیارهای الگوی شهر ایرانی-اسلامی در شهرهای جدید (طرح توسعه راهبردی شهر سهند) ۱۲ شاخص از وضعیت موجود شهر استخراج شده است که بعد از دادن امتیاز به شاخص‌ها، ۱۲ شاخص را به اعداد

● مرحله چهارم: تعیین فاصله i امین آلترناتیو از آلترناتیو ایده آل (بالاترین عملکرد هر شاخص) که آن را با (A^*) نشان می‌دهند.

$$\text{رابطه (۴)} \quad A^* = \left\{ \max_i v_{ij} | j \in J \right\} \left(\min_i v_{ij} | j \in J' \right)$$

$$A^* = \{v_1^*, v_2^*, \dots, v_n^*\}$$

● مرحله پنجم: تعیین فاصله i امین آلترناتیو از آلترناتیو حداقل (پایین‌ترین عملکرد هر شاخص) که آن را با (A^-) نشان می‌دهند.

$$\text{رابطه (۵)} \quad A^- = \left\{ \min_i v_{ij} | j \in J \right\} \left(\max_i v_{ij} | j \in J' \right)$$

$$A^- = \{v_1^-, v_2^-, \dots, v_n^-\}$$

● مرحله ششم: تعیین معیار فاصله‌ای برای آلترناتیو ایده آل (S_i^*) و آلترناتیو (S_i^-) .

$$\text{رابطه (۶)} \quad S_i^* = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^*)^2}$$

$$S_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_j^-)^2}$$

● مرحله هفتم: تعیین ضریبی که برابر است با فاصله آلترناتیو حداقل (S_i^-) تقسیم بر مجموع فاصله آلترناتیو حداقل (S_i^-) و فاصله آلترناتیو ایده آل (S_i^*) که آن را با (C_i^*) نشان داده و از رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$\text{رابطه (۷)} \quad C_i^* = \frac{S_i^-}{S_i^- + S_i^*}$$

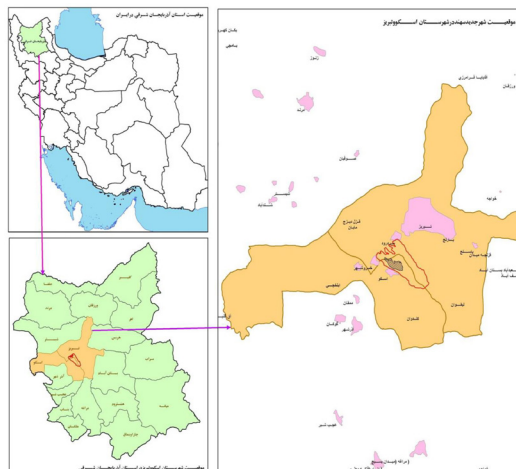
● مرحله هشتم: رتبه‌بندی آلترناتیوها بر اساس میزان C_i^* . میزان فوق بین صفر و یک $(0 \leq C_i^* \leq 1)$ در نوسان است. در این راستا $C_i^* = 1$ نشان‌دهنده بالاترین رتبه و $C_i^* = 0$ نیز نشان‌دهنده کمترین رتبه است.

در جدول ۱ شاخص‌ها و معیارهای استخراج شده پژوهش شرح داده شده است.

جدول ۱. شاخص‌ها و معیارهای استخراج شده پژوهش

شاخص‌ها	معیارها
محیطی	● سرزندگی در فضاهای عمومی و باز محله مثل مسیرها و تقاطع‌ها ● حفظ منبع طبیعی موجود در شهر (آب، کوه، فضای سبز، درختان و ...) ● تأثیر شرایط اقلیمی بر ساخت و سازها در قالب کاربری‌های متنوع

استاندارد تبدیل کرده و فاصله هر شاخص را تا حد ایده‌آل و غیر ایده‌آل تعیین نموده و در نهایت به رتبه‌بندی شاخص‌ها می‌پردازیم که به شرح جدول ۲ می‌باشد.

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی سهند در آذربایجان غربی

جدول ۲. ماتریس نرمال شده وزنی معیارهای الگوی شهر ایرانی-اسلامی در طرح راهبردی شهر سهند

ردیف	معیارها	شاخص‌ها	محیطی	کابندی	اجتماعی	فرهنگی	خدماتی	اقتصادی	ساختاری	مدیریتی
۱	سرزندگی در فضاهای عمومی و باز محله مثل مسیرها و تقاطع‌ها	۰/۲۵	۰/۲۶	۰/۲۵	۰/۳۲	۰/۳۴	۰/۲۵	۰/۲۶	۰/۲۷	
۲	تأکید بر مدارس و کاربردهای آموزشی در شهر اسلامی	۰/۲۷	۰/۲۸	۰/۲۸	۰/۲۹	۰/۳۱	۰/۲۵	۰/۲۶	۰/۲۶	
۳	برخوردراری از امنیت و آرامش در شهروندان	۰/۲۶	۰/۲۷	۰/۲۸	۰/۳۱	۰/۳۳	۰/۲۸	۰/۲۸	۰/۲۶	
۴	وجود تأسیسات و استحکامات نظامی در شهر اسلامی	۰/۲۷	۰/۲۷	۰/۲۷	۰/۳۱	۰/۳۳	۰/۲۸	۰/۲۷	۰/۲۷	
۵	حفظ منبع طبیعی موجود در شهر (آب، کوه، فضای سبز، درختان و ...)	۰/۲۷	۰/۲۷	۰/۲۷	۰/۳۱	۰/۳۳	۰/۲۸	۰/۲۷	۰/۲۶	
۶	بازار به‌عنوان هسته‌ی مرکزی فضایی هر شهر اسلامی	۰/۲۶	۰/۲۷	۰/۲۸	۰/۳۱	۰/۳۳	۰/۲۶	۰/۲۷	۰/۲۷	
۷	توجه به میدان در راستای تعاملات اجتماعی و مراسم و رویدادها	۰/۲۹	۰/۳۱	۰/۳۱	۰/۳۲	۰/۳۴	۰/۲۶	۰/۲۳	۰/۲۴	
۸	ساخت خانه‌ها و کاربری مسکونی بر اساس الگوی شهر اسلامی	۰/۲۱	۰/۱۹	۰/۲۵	۰/۳۴	۰/۳۶	۰/۳۰	۰/۳۰	۰/۲۸	
۹	تأثیر شرایط اقلیمی بر ساخت‌وسازها در قالب کاربری‌های متنوع	۰/۲۸	۰/۲۴	۰/۲۴	۰/۳۵	۰/۳۴	۰/۲۷	۰/۲۶	۰/۲۶	
۱۰	مسجد به‌عنوان هسته‌ی مرکزی فضایی هر شهر اسلامی	۰/۲۷	۰/۲۸	۰/۲۸	۰/۳۶	۰/۳۷	۰/۲۵	۰/۲۴	۰/۲۲	
۱۱	مشارکت‌های مردمی در برنامه‌ها	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۷	۰/۳۸	۰/۳۷	۰/۲۳	۰/۲۵	۰/۲۶	
۱۲	دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی و تجاری در محله	۰/۲۹	۰/۲۹	۰/۲۹	۰/۳۳	۰/۳۳	۰/۲۵	۰/۲۴	۰/۲۵	

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

در جدول ۳ معیارهای تبعیت از معیارهای الگوی شهر ایرانی-اسلامی در طرح راهبردی شهر سهند تحلیل شده است. در جدول ۴ به رتبه‌بندی معیارهای تبعیت از معیارهای الگوی شهر ایرانی-اسلامی در طرح راهبردی شهر سهند پرداخته شده است.

جدول ۳. معیارهای تبعیت از معیارهای الگوی شهر ایرانی-اسلامی در طرح راهبردی شهر سهند

ردیف	معیارها	D_1^+	D_1^-
۱	سرزندگی در فضاهای عمومی و باز محله مثل مسیرها و تقاطع‌ها	۰/۰۱۸	۰/۰۰۷
۲	تأکید بر مدارس و کاربردهای آموزشی در شهر اسلامی	۰/۰۲۳	۰/۰۱۴

ردیف	معیارها	D _i ⁺	D _i ⁻
۳	برخورداری از امنیت و آرامش در شهروندان	۰/۱۹	۰/۱۰
۴	وجود تأسیسات و استحکامات نظامی در شهر اسلامی	۰/۲۰	۰/۱۳
۵	حفظ منبع طبیعی موجود در شهر (آب، کوه، فضای سبز، درختان و ...)	۰/۱۸	۰/۱۳
۶	بازار به عنوان هسته مرکزی فضایی هر شهر اسلامی	۰/۱۸	۰/۱۴
۷	توجه به میدان در راستای تعاملات اجتماعی و مراسم و رویدادها	۰/۰۱	۰/۱۵
۸	ساخت خانه‌ها و کاربری مسکونی بر اساس الگوی شهر اسلامی	۰/۰۳	۰/۳۰
۹	تأثیر شرایط اقلیمی بر ساخت‌وسازها در قالب کاربری‌های متنوع	۰/۱۶	۰/۲۸
۱۰	مسجد به عنوان هسته مرکزی فضایی هر شهر اسلامی	۰/۲۰	۰/۱۶
۱۱	مشارکت‌های مردمی در برنامه‌ها	۰/۱۹	۰/۱۴
۱۲	دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی و تجاری در محله	۰/۲۸	۰/۱۳

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

جدول ۴. رتبه‌بندی معیارهای تبعیت از معیارهای الگوی شهر ایرانی-اسلامی در طرح راهبردی شهر سهند

ردیف	معیارها	CLi	Topsis
۱	سرزندگی در فضاهای عمومی و باز محله مثل مسیرها و تقاطع‌ها	۰/۲۳۲	۱۲
۲	تأکید بر مدارس و کاربردهای آموزشی در شهر اسلامی	۰/۴۲۶	۶
۳	برخورداری از امنیت و آرامش در شهروندان	۰/۳۱۴	۱۱
۴	وجود تأسیسات و استحکامات نظامی در شهر اسلامی	۰/۴۱۸	۷
۵	حفظ منبع طبیعی موجود در شهر (آب، کوه، فضای سبز، درختان و ...)	۰/۳۸۹	۱۰
۶	بازار به عنوان هسته مرکزی فضایی هر شهر اسلامی	۰/۴۳۳	۵
۷	توجه به میدان در راستای تعاملات اجتماعی و مراسم و رویدادها	۰/۴۴۵	۴
۸	ساخت خانه‌ها و کاربری مسکونی بر اساس الگوی شهر اسلامی	۰/۹۶۷	۱
۹	تأثیر شرایط اقلیمی بر ساخت‌وسازها در قالب کاربری‌های متنوع	۰/۹۱۴	۲
۱۰	مسجد به عنوان هسته مرکزی فضایی هر شهر اسلامی	۰/۴۸۷	۳
۱۱	مشارکت‌های مردمی در برنامه‌ها	۰/۴۱۷	۹
۱۲	دسترسی به خدمات بهداشتی، آموزشی و تجاری در محله	۰/۴۱۷	۸

(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

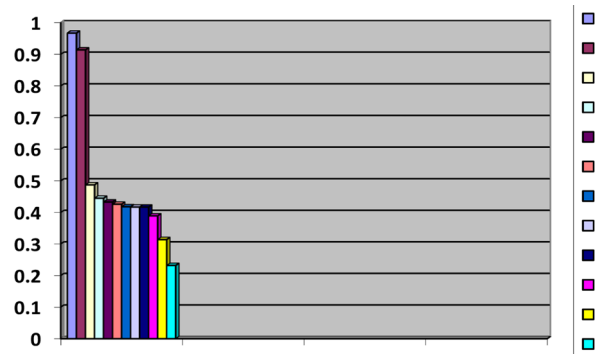
امتیاز (۰/۹۱۴) قرار دارد. مسجد به عنوان هسته مرکزی فضایی هر شهر اسلامی با امتیاز کسب شده برابر (۰/۴۸۷) توانسته است رتبه سوم را به خود اختصاص دهد. از این رو معیارهای الگوی شهر ایرانی-اسلامی در شهرهای جدید با این سه معیار ذکر شده است. معیارهای دیگر توجه به میدان در راستای تعاملات اجتماعی و مراسم و رویدادها، بازار به عنوان هسته مرکزی فضایی هر شهر اسلامی، تأکید بر مدارس و کاربردهای آموزشی در شهر اسلامی و ... رتبه پایین‌تری را به خود اختصاص داده‌اند.

در شکل ۳ وضعیت معیارهای الگوی شهر ایرانی اسلامی در طرح راهبردی سهند قابل مشاهده است. تحلیل معیارهای الگوی شهر ایرانی-اسلامی در شهرهای جدید (طرح توسعه راهبردی شهر سهند) با استفاده از تکنیک تاپسیس نشان می‌دهد که از معیارهای مورد ارزیابی شده ساخت خانه‌ها و کاربری مسکونی بر اساس الگوی شهر اسلامی با کسب امتیاز (۰/۹۶۷) جایگاه اول را به خود اختصاص داده است و در جایگاه دوم تأثیر شرایط اقلیمی بر ساخت‌وسازها در قالب کاربری‌های متنوع با

تاریخی ما، کمک خواهد کرد، آگاهانه به آن چیزی برسیم که انتظار داریم تا آینده پایدار باشد؛ همان‌گونه که تفکر هوشمند دیروز، شهرها را به‌عنوان میراثی پایدار تا به امروز به دست ما به امانت نهاده‌اند.

در این زمینه ایجاد شهرهای جدید را می‌توان موقعیتی پراهمیت برای جوامع بشری، به‌منظور ایجاد الگوهای تازه طراحی شهری و حیات مدنی برشمرد. شهرهای جدیدی که طی دهه‌های گذشته طراحی و ایجاد شدند، می‌توانستند با تجلی کالبدی بخشیدن به اصول و ارزش‌هایی که برگرفته از تعالیم عالیه اسلام هستند، نمایشی از شهر اسلامی را محقق سازند. اما به هر دلیلی که بود، این ارزش‌ها شناسایی و تدوین نشدند، راه‌های بهره‌گیری از آن‌ها در شهرسازی مطالعه نشد و خلاصه ظهور شهر اسلامی محقق نشد و شهرهای جدید نیز کماکان شهرها و الگوهای غربی را تقلید و تکرار کردند. مقصود از اصول و ارزش‌های اسلامی، آن دسته از اصول و ارزش‌های منبعث از تعالیم اسلامی هستند که می‌بایست در شهرهای جدید مورد عنایت ویژه قرار می‌گرفتند. به منظور متجلی ساختن ارزش‌های اسلامی در کالبد شهر مسلمانان، بدو شناسایی ارزش‌هایی که می‌توانند و باید با تظاهر در مجتمعی اسلامی هویت اسلامی آن را نمایش دهند و تضمین کنند، ضرورت تام دارد. این ارزش‌ها که مستقیماً برآمده از تعالیم اسلامی هستند یا از فرهنگ ایرانی برآمده‌اند و به دلیل عدم تقابل و ضدیتشان با تعالیم اسلامی به‌مرور به‌عنوان ارزشی در فرهنگ اسلامی و ایرانی شناخته شدند، شهر سهند به دلیل الگوهای خوب شهرسازی و مکان‌یابی مناسب به‌عنوان یکی از برترین شهر جدید در ایران معرفی گردیده است که در ساخت و توسعه سهند؛ بدون در نظر گرفتن کیفیت‌های محیطی و طراحی شهری از نظر معیارهای شهر اسلامی-ایرانی صورت گرفته است.

در ارتباط با موضوع تحلیل الگوی شهر ایرانی-اسلامی در شهرها مطالعات متعددی صورت گرفته است. پژوهش حاضر نزدیک به پژوهش الصیاد است که در سال (۱۹۹۱) انجام شده است. در پژوهش حسنی به بررسی و تحلیل اصول شهرسازی اسلامی به‌خصوص محلات این شهرها پرداخته شده است همچنین تحلیلی از کارکردهای فضایی شهر اسلامی و مصداق‌های فرهنگی اجتماعی آن را نیز ارائه

شکل ۳. وضعیت معیارهای الگوی شهر ایرانی-اسلامی در طرح راهبردی سهند
(منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

۷- نتیجه‌گیری

شهر مهم‌ترین عرصه زیست انسان و بزرگ‌ترین سلول تمدنی است و مطالعه تأثیر و تأثر این عرصه جایگاه ویژه دارد. امروزه مسئله مهم این است که در جامعه اسلامی بسیاری از سنت‌های اسلامی در شهرسازی مورد غفلت واقع شده و شهرهای امروزی تقلید و تکرار ناقص الگوهای بیگانه و غربی هستند که از جهان‌بینی حاکم بر مغرب زمین نشأت گرفته‌اند که این جهان‌بینی با اصول و ارزش‌های منبعث از جهان‌بینی اسلامی در بسیاری از موضوعات و زمینه‌ها در تضاد و تناقض می‌باشد. امروزه در شهرهای اسلامی ما، فقر الگوی مناسب شهر به‌شرط حیات با کیفیت بالا برای زندگی امروز و توجه به آینده که ما آن را با نام پایداری می‌شناسیم، مهم‌ترین عامل بازدارنده برای یک تجربه موفق طراحی است و غنای فرهنگی شهرهای کهن ما مورد غفلت و بی‌توجهی قرار گرفته‌اند. بر این اساس شهرهای امروز ما نیازمند تحول و رویکردی اساسی و منطبق با شرایط امروزی بوده که این رویکرد را می‌توان رویکرد شهرسازی اسلامی نام نهاد. رویکرد شهرسازی اسلامی در معماری و برنامه‌ریزی شهرها عبارت است از شناخت عناصر این بخش از معماری و برنامه‌ریزی، تطبیق آن با وضعیت فعلی شهرها (که در مفهوم پیشرفت قرار دارند) و درنهایت ایجاد بستر مناسب برای بازآفرینی هوشمندانه (نه صرفاً کپی‌برداری) این نوع از معماری و برنامه‌ریزی است. اگر زمانی ترکیب ایرانییت و اسلامیت، روح جدیدی بر شهرهای ما بخشید، امروز تفکری مبتنی بر علم روز و ثروت تاریخی، نجات‌بخش خواهد بود. شناسایی و تحلیل عناصر خاص

داده است.

بررسی پژوهش‌های متعدد داخلی و خارجی نشان می‌دهد که در تحلیل معیارهای شهر ایرانی-اسلامی بیشتر بر ابعاد کالبدی، محیطی و اجتماعی پرداخته شده است. اما پژوهش حاضر معیارهای شهر ایرانی-اسلامی طرح توسعه راهبردی شهر سهند را بر اساس تمام ابعاد کالبدی، محیطی، اجتماعی-فرهنگی، خدماتی، اقتصادی و ساختاری و مدیریتی تحلیل کرده است.

معیارهای استخراج شده پژوهش در تمام ابعاد مذکور در مدل تاپسیس تحلیل شد. نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد که ساخت خانه‌ها و کاربری مسکونی بر اساس الگوی شهر اسلامی رتبه اول را به خود اختصاص داده است. تأثیر شرایط اقلیمی بر ساخت‌وسازها در قالب کاربری‌های متنوع رتبه دوم را کسب کرده و مسجد به عنوان هسته‌ی مرکزی فضایی هر شهر اسلامی در رتبه سوم قرار دارد. سایر معیارها رتبه‌بندی و اولویت کمتری را به خود اختصاص داده‌اند.

معیارهای ذکرشده در طرح توسعه راهبردی شهر سهند رعایت نشده است. به بیان دیگر رویکردهای برنامه‌ریزی محور آن؛ تقلید کورکورانه از برنامه‌ریزی غربی و دوری جستن از ابعاد اجتماعی-فرهنگی و کیفی طراحی سبب گردیده، شهر سهند فاقد کمترین میزان رعایت اصول و مؤلفه‌های شهر ایرانی-اسلامی باشد.

برای رعایت اصول و مؤلفه‌های شهر ایرانی-اسلامی در طرح توسعه راهبردی سهند پیشنهادهای زیر ارائه می‌شود:

- توجه به نورگیری ساختمان‌ها در شهر سهند به دلیل قرار گرفتن در منطقه کوهستانی

- تنظیم ارتفاع عمارت و مکان‌یابی ساختمان‌های کوتاه و مرتفع در نقاط مختلف هر شهری به همراه توجه به جهات معابر در رابطه با مختصات باد و موقعیت خورشید مورد ارزیابی جدی قرار گیرد.

- رعایت الگوی بومی و ملی و کناره‌گیری از تقلید و تکرار الگوی غربی

- ایجاد تماس نزدیک بین انسان و طبیعت توصیه می‌شود.

- جلوگیری از بسته شدن دید در معابر به سمت

نشانه‌های طبیعی

- دسترسی به مسجد به صورت پیاده در شهر سهند امکان‌پذیر باشد.

- تعیین دقیق و منطقی کاربری‌های پیرامون مساجد تا فاصله مناسب به گونه‌ای که مسجد تحت سلطه و تأثیر فعالیت‌های مادی دنیایی و پرسروصدا قرار نگیرد.

- پیش‌بینی نیازهای خدماتی روزمره خانواده‌ها در هر مرکز محله شهر سهند

- ارتقاء کمی و کیفی فضاهای مختلف عمومی در محله (کتابخانه، فرهنگسرا و...).

۸- تقدیر و تشکر

مقاله حامی مالی و معنوی نداشته است.

۹- مشارکت نویسندگان

نویسندگان به اندازه یکسان در مفهوم‌سازی و نگارش مقاله سهمیم هستند. همه نویسندگان محتوای مقاله ارسالی برای داوری را تایید کردند و در مورد تمام جنبه‌های کار توافق دارند.

۱۰- اعلام عدم تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌دارند که در انجام این پژوهش هیچ‌گونه تعارض منافی برای ایشان وجود نداشته است.

۱۱- پی‌نوشت‌ها

- 1- Al-Sayyad
- 2- William Marses
- 3- Leh Tourne
- 4- Gustave E. von Grunebaum
- 5- Ira M. Lapidus
- 6- Eckart Ehlers

۱۲- منابع

- ۱- ابراهیمی، سمیه و اسلامی، سید غلامرضا. (۱۳۸۸). معماری و شهرسازی ایران در دوران گذار. هویت شهر، ۴(۶)، ۳-۱۴. https://journals.srbiau.ac.ir/article_1118.html
- ۲- اکارت، اهلرز. (۱۳۷۳). شهر شرق اسلامی: مدل و واقعیت.

- نشربه تحقیقات جغرافیایی، (۱)۹، ۱۷-۶۵. <https://www.sid.ir/paper/426331/fa>
- ۳- پاکزاد، جهانشاه. (۱۳۹۰). تاریخ شهر و شهرنشینی در ایران/ از آغاز تا دوران قاجار. تهران: انتشارات آرمان شهر.
- ۴- توسلی، مهدی و بلخاری قهی، حسن. (۱۳۹۲). واکاوی مؤلفه‌های فرهنگی هویت دینی در شهر اسلامی. مقاله منتشر شده در همایش ملی معماری پایدار و توسعه شهری، بوکان. <https://civilica.com/doc/214317>
- ۵- ثواقب، جهانبخش؛ هادی، معصومه و مشکانی، لیلا. (۱۳۹۵). ساختار کالبدی-فضایی شهر ایرانی عصر ناصری از منظر سیاحان غربی (۱۲۲۷-۱۲۷۵ش). دو فصلنامه تخصصی تاریخ ایران اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، ۴(۲)، ۶۳-۹۶. https://journals.iau.ir/article_535603.html
- ۶- حاتمی‌نژاد، حسین؛ زینالی، سلیمان و زینالی، محمدعلی. (۱۳۹۲). شهر اسلامی الگویی مناسب برای برقراری عدالت اجتماعی و رسیدن به توسعه پایدار. مقاله منتشر شده در دومین همایش شهر اسلامی، اصفهان. <https://civilica.com/doc/242632>
- ۷- حسینی، زهرا سادات؛ شریف‌خواجه پاشا، سپیده و پژوهش، حسین. (۱۳۹۲). شهر از منظر هویت اسلامی (با تأکید بر هویت مسجد در شهر اسلامی). ماهنامه پیام مهندس، ۱۲(۵۸). <https://www.magiran.com/paper/1156834>
- ۸- سلطان زاده، حسین. (۱۳۷۴). تهیه الگو از ساختار شهرهای سنتی اسلامی. تحقیقات اسلامی. تحقیقات اسلامی، ۱۰(۱۱و۱۲)، ۳۴۱-۳۶۴. <http://noo.rs/G1XoP>
- ۹- سید فاطمی، سید مجید و حسین زاده دلیر، کریم. (۱۳۸۹). بررسی و تحلیل نقش شهر جدید سهند در انتظام فضایی منطقه بزرگ شهری تبریز. مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، ۲(۶)، ۱-۱۸. https://urs.ui.ac.ir/article_19963.html
- ۱۰- سنایی، عباسعلی و احمدوند، زینب. (۱۳۸۷). برخی از اصول حاکم بر مناسبات شهرسازی و شهروندی در متون اسلامی، مقاله منتشر شده در نخستین همایش آرمان شهر اسلامی، دانشگاه اصفهان. <https://www.tpbin.com/article/49323>
- ۱۱- شهریور، محراب؛ کلانتری خلیل‌آباد، حسین و لطیفی، غلامرضا. (۱۴۰۱). مدیریت شهرهای ایرانی-اسلامی با رویکرد شهر دانایی محور مورد مطالعه: شهر شیراز. فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، ۱۲(۴۵)، ۴۷-۶۰. <https://www.sid.ir/pa->
- <per/1004648/fa>
- ۱۲- عمران‌زاده، بهزاد؛ زیاری، کرامت‌الله؛ پوراحمد، احمد و حاتمی‌نژاد، حسین. (۱۳۹۳). بررسی تحلیل رویکردهای حاکم بر مطالعات شهر اسلامی. فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، ۱(۶)، ۷۱-۷۹. <https://www.sid.ir/paper/177430/fa>
- ۱۳- فلاحت، سمیه. (۱۳۹۰). بر ساخت مفهوم شهر اسلامی. فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، ۱(۳)، ۳۵-۴۵. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=137412>
- ۱۴- قرخلو، مهدی و عابدینی، اصغر. (۱۳۸۷). ارزیابی چالش‌ها و مشکلات شهرهای جدید و میزان موفقیت آن‌ها در ایران: شهر جدید سهند، فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۱۳(۱)، ۱۶۵-۱۹۱. <http://hsmasp.modares.ac.ir/article-21-7740-fa.html>
- ۱۵- کمانرودی، موسی؛ سلیمانی مهرنجانی، محمد؛ زنگانه، محمد و شریف‌جاهد، شهرزاد. (۱۴۰۰). یکپارچگی فضایی در بازآفرینی بافت‌های فرسوده: مورد مطالعه تهران. فصلنامه آمایش جغرافیایی فضا، ۱۲(۲)، ۱-۱۶. http://gps.gu.ac.ir/article_158037.html
- ۱۶- مشکینی، ابوالفضل و مقدم، علیرضا. (۱۳۹۳). بررسی مؤلفه‌ها و شاخص‌های شهر اسلامی با تأکید بر نقش و اهمیت فرهنگ‌سازی در تحقق الگوی شهرسازی اسلامی-ایرانی. مقاله منتشر شده در ششمین کنفرانس ملی برنامه‌ریزی و مدیریت شهری با تأکید بر مؤلفه‌های شهر اسلامی، مشهد. <https://civilica.com/doc/349486>
- ۱۷- محمدپور، مهدخت. (۱۳۹۵). شهرهای جدید و توسعه پایدار شهر. مقاله منتشر شده در دومین همایش بین‌المللی معماری، عمران و شهرسازی در آغاز هزاره سوم، تهران. <https://civilica.com/doc/531987>
- ۱۸- مختاری ملک‌آبادی، رضا؛ مرصوصی، نفیسه؛ علی اکبری، اسماعیل و امینی، داوود. (۱۳۹۴). تبیین معیارهای بومی‌سازی شاخص‌های مکانی فضای شهر خلاق با رویکرد ایرانی-اسلامی. فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، ۶(۲۲)، ۲۳-۳۹. <https://www.sid.ir/paper/177446/fa>
- ۱۹- مدنی، فرزانه؛ رفیعیان، مجتبی؛ مهدوی، افسون و محمدنیای قرایی، فاطمه. (۱۴۰۰). تدوین مدل نظری تولید فضای شهری معنویت مینا در شهر ایرانی-اسلامی با استفاده از روش داده مینا (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهر مشهد). فصلنامه مطالعات شهر ایرانی-اسلامی، ۱۲(۴۶)، ۱۷-۳۷.

the Islamic city, Isfahan. [In Persian]. <https://civilica.com/doc/242632/>

8- Hosseini, Z. S., Sharif Khajeh Pasha, S., & Pazhohesh, H. (2012). The city from the perspective of Islamic identity (with the emphasis on the identity of the mosque in the Islamic city). *Payam Engineer Monthly*, 12(58). [In Persian]. <https://www.magiran.com/paper/115683>

9- Hourani, A. (1981). *The Emergence of The Modern Middle East*. Great Britain: University of California Press.

10- Islam, M. Z. (2004). Is There an Islamic City?. *Pro-tibesh (Environment) Journal*, 9, 27-38.

11- Kamanroudi, M., Soleimani Mehranjani, M., Zanganeh, M., & Sharif Jahid, S. (2021). Spatial integration in the regeneration of urban decay: the case study of Tehran. *Space Geography Research Quarterly*, 12(2), 1-16. [In Persian]. http://gps.gu.ac.ir/article_158037.html

12- Madani, F., Rafieian, M., Mahdavi, A., & Mohammadniyay Qaraei, F. (2021). Development of a theoretical model of the production of spirituality-based urban space in an Iranian-Islamic city using a data-based method (case study: the central part of the city of Mashhad). *Iranian-Islamic City Studies Quarterly*, 12(46), 17-37. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/1041203/fa>

13- Meshkini, A., & Moghadam, A. (2013). Examining the components and indicators of the Islamic city with an emphasis on the role and importance of culture in the realization of the model of Islamic-Iranian urban development. The article published in *the 6th National Conference on Urban Planning and Management with an emphasis on the components of the Islamic city*, Mashhad. [In Persian]. <https://civilica.com/doc/349486>

14- Mohammadpoor, M. (2015). New cities and sustainable development of the city. *The article published in the second international conference on architecture, civil engineering and urban planning at the beginning of the third millennium*, Tehran. [In Persian]. <https://civilica.com/>

<http://iic.ihss.ac.ir/fa/Article/31983>

۲۰- موحد، علی؛ شمعی، علی و زنگانه، ابوالفضل. (۱۳۹۱). بازشناسی هویت کالبدی در شهرهای اسلامی، مطالعه موردی: شهر ری. *فصلنامه برنامه ریزی منطقه‌ای*، ۲(۵)، ۳۷-۵۱. https://jzpm.marvdasht.iau.ir/article_114.html

۲۱- نقی‌زاده، محمد، (۱۳۹۰). تأملی در چیستی شهر اسلامی. *مطالعات شهر ایرانی-اسلامی*، ۱(۱)، ۱-۱۴. <https://www.sid.ir/paper/177342/fa>

References

- 1- AlSayyad, N. (1991). *Cities and caliphs: on the genesis of Arab Muslim urbanism*. New York: Greenwood Press.
- 2- Ebrahimi, S., & Islami, S. Gh. (2010). Architecture and urban planning of Iran in the transition period. *City Identity*, 4(6), 3-14. [In Persian]. https://journals.srbiau.ac.ir/article_1118.html
- 3- Eckart, E. (1994). Eastern Islamic city: model and reality. *Journal of Geographical Research*. 9 (1), 17-65. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/426331/fa>
- 4- Elena, C. (2015). The making of knowledge cities in Romania. *Procedia Economics and Finance*, 32, 534-541. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01429-X](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01429-X)
- 5- Falahat, S. (2010). Building the concept of Islamic city. *Iranian-Islamic City Studies Quarterly*, 1(3), 35-45. [In Persian]. <https://www.sid.ir/fa/journal/ViewPaper.aspx?id=137412>
- 6- Garokhlo, M., & Abedini, A. (2008). Evaluating the challenges and problems of new cities and their success rate in Iran: Sahand New City. *Space Planning and Development Quarterly*. 13(1), 165-191. [In Persian]. <http://hsmssp.modares.ac.ir/article-21-7740-fa.html>
- 7- Hatami Nejad, H., Zeynali, S., & Zeynali, M. A. (2012). The Islamic city is a suitable model for establishing social justice and achieving sustainable development. The article published in the *second conference of*

[doc/531987](https://www.sid.ir/doc/531987)

15- Mokhtari Malekabadi, R., Marsossi, N., Ali Akbari, E., & Amini, D. (2014). Explaining the localization criteria of the spatial indicators of the creative city space with the Iranian-Islamic approach. *Iranian-Islamic City Studies Quarterly*, 6(22), 23-39. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/177446/fa>

16- Movahed, A., Shamaei, A., & Zanganeh, A. (2011). Recognizing physical identity in Islamic cities, a case study: Shahr Ray. *Regional Planning Quarterly*, 2(5), 37-51. [In Persian]. https://jzpm.marvdasht.iau.ir/article_114.html

17- Naghizadeh, M. (2010). A reflection on what the Islamic city is. *Iranian-Islamic City Magazine*, 1(1), 1-14. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/177342/fa>

18- Omranzadeh, B., Ziyari, K., Pourahmad, A., & Hatami Nejad, H. (2014). Analyzing the approaches governing Islamic city studies. *Iranian-Islamic City Studies Quarterly*, -(16), 71-79. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/177430/fa>

19- Pakzad, J. (2011). *History of the city and urbanization in Iran from the beginning to the Qajar era*. Tehran: Armanshahr Publications. [In Persian].

20- Sanaei, A. A., & Ahmadvand, Z. (2008). Some principles governing the relationship between urban planning and citizenship in Islamic texts, an article published in *the first conference of Islamic Utopia*, University of Isfahan. [In Persian]. <https://www.tpbin.com/article/49323>

21- Savagheb, J., Hadi, M., & Meshkani, L. (2015). The physical-spatial structure of the Iranian city of the Nasrid era from the perspective of western tourists (1275-1227 AD). *Two specialized quarterly journals of Iranian Islamic history of Shushtar branch of Islamic Azad University*, 4(2), 63-96. [In Persian]. https://journals.iau.ir/article_535603.html

22- Seyyed Fatemi, S. M., & Hosseinzadeh Dalir, K. (2009). *Investigation and analysis of the role of the new*

city of Sahand in the spatial arrangement of the large urban area of Tabriz. *Urban and regional studies and researches*, 2(6) 1-18. [In Persian]. https://urs.ui.ac.ir/article_19963.html

23- Soltanzadeh, H. (1995). Preparing a model of the structure of traditional Islamic cities. *Islamic research*, 10(1,2), 341-364. [In Persian]

24- Shahrivar, M., Kalantari Khalil Abad, H., & Latifi, Gh. (2022). The management of Iranian-Islamic cities with the approach of knowledge-oriented city under study: the city of Shiraz. *Iranian-Islamic City Studies Quarterly*, 12(45), 47-60. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/1004648/fa>

25- Tavasoli, M., & Balkhari Ghahi, H. (2012). Analyzing the cultural components of religious identity in the Islamic city. Paper published in *the National Conference on Sustainable Architecture and Urban Development, Bukan*. [In Persian]. <https://civilica.com/doc/214317>